

24. <https://islamtv.ru/news-458.html>
25. <https://islam.global/obshchestvo/islamskoe-pravo/otluchenie-ot-very-takfir/>
26. <https://islam-today.ru/veroucenie/veroubezdenie/4-vida-kufra-neveria/>
27. <https://as-sirat.ucoz.ru/forum/2-54-1>
28. <http://islam.ru/content/veroeshenie/43380>

МРНТИ 04.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.08>

Иманбекова Б.И.¹, Төлеген М. М.¹

¹ *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан.*

ӘЛЕУМЕТТІК ДАУ-ЖАНЖАЛДАР ТҮСІНІГІ МЕН ТУЫНДАУ СЕБЕПТЕРІ

Аңдатпа

Әлеуметтік дау-жанжал (лат. conflictus – жанжал, қақтығыс) - бұл адамдар, әлеуметтік топтар, тұтастай қоғам арасындағы қатынастардағы қарама-қайшылықтардың өзара әрекеттесу субъектілерінің қарсы бағытталған мүдделері, мақсаттары мен ұстанымдарының қақтығысымен сипатталатын жоғары сатысы. Әлеуметтік дау-жанжал дегеніміз – қарама-қайшы мақсаттардың, ұстанымдардың, өзара әрекеттесу субъектілерінің қақтығысы. Сонымен қатар, дау-жанжал қоғамдағы адамдардың өзара әрекеттесуінің маңызды аспектісі, әлеуметтік болмыстың өзіндік бір көрінісі. Бұл мотивациясы қарама-қайшы құндылықтар мен нормаларға, мүдделер мен қажеттіліктерге байланысты туындайтын әлеуметтік іс-әрекеттің әлеуетті немесе нақты субъектілері арасындағы қатынастардың нысаны. Әлеуметтік жанжалдың маңызды аспектісі - бұл қатысушылардың жанжалдың әсерінен өзгертілген (нығайтылған немесе жойылған) байланыстың кеңірек жүйесі аясында әрекет етуі. Егер мүдделер көп бағытты және қарама-қарсы болса, онда олардың қарсыластықтары әртүрлі қатынастардан көрініс табады, тараптар қақтығыс үшін қандай да бір себеп табады, ал қойылған талаптардың ұтымдылық деңгейі өте шартты және шектеулі болады.

Түйін сөздер: Әлеуметтік дау-жанжал, медиация, қақтығыс, қарама-қайшылық, екі тарап, келіссөздер, мүдделер.

Иманбекова Б.И.¹, Төлеген М. М.¹

¹ *Казахский национальный женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан*

ПОНЯТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ И ПРИЧИНЫ ИХ ВОЗНИКНОВЕНИЯ

Аннотация

Социальный конфликт (от лат. confliktus — столкновение) — это наивысшая стадия развития противоречий в отношениях между людьми, социальными группами, общества в целом, которая характеризуется столкновением противоположно направленных интересов, целей, позиций субъектов взаимодействия.

В то же время конфликт является важным аспектом взаимодействия человека в обществе, отражением его социальной идентичности. Эта мотивация является формой взаимоотношений между потенциальными или конкретными субъектами социальной деятельности, возникающими из-за противоречивых ценностей и норм, интересов и потребностей. Важным аспектом социального конфликта является то, что участники действуют в контексте более широкой системы коммуникации, которая модифицируется (усиливается или разрушается) под воздействием конфликта. Если интересы носят разнонаправленный и противоречивый характер, их противодействие проявляется в различных отношениях, стороны находят причину конфликта, а степень рациональности требований весьма условна и ограничена.

Ключевые слова: социальный конфликт, медиация, конфликт, противоречие, стороны, переговоры, интересы.

B.I. Imanbekova¹, M. M. Tolegen¹

¹ *Kazakh National Women's Teacher Training University,
Almaty, Kazakhstan*

THE CONCEPT OF SOCIAL CONFLICTS AND THE REASONS FOR THEIR ORIGIN

Abstract

Social conflict (from lat. *Confliktus* - clash) is the highest stage of development of contradictions in relations between people, social groups, society as a whole, which is characterized by a clash of oppositely directed interests, goals, and positions of subjects of interaction.

At the same time, conflict is an important aspect of human interaction in society, a reflection of his social identity. This motivation is a form of relationship between potential or specific subjects of social activity arising from conflicting values and norms, interests and needs. An important aspect of social conflict is that participants act in the context of a wider communication system that is modified (strengthened or destroyed) under the influence of the conflict. If interests are multidirectional and controversial, their opposition is manifested in various respects, the parties find the cause of the conflict, and the degree of rationality of the requirements is very arbitrary and limited.

Keywords: social conflict, conflict, contradiction, parties, negotiations, interests, conflict management.

Әлеуметтік дау-жанжал (лат. *conflictus* - қақтығыс) - адамдар, әлеуметтік топтар, тұтастай қоғам арасындағы қатынастардағы қарама-қайшылықтардың күрделенуінің жоғары сатысы, ол қарама-қайшы мүдделер, мақсаттар және өзара іс-қимыл субъектілерінің ұстанымдарының қақтығысымен сипатталатын барлық қоғамда орын алатын әлеуметтік үдерістердің бірі [1].

Әлеуметтік жанжал қатысушылардың ниеттері, мақсаттары мен ұмтылыстары арасында саналы түрдегі қайшылық болған жағдайда ғана орын алады. Жанжал тараптардың бірінің қазіргі қоғамдық қатынастардың кейбір элементтерін өзгертуге, ал екіншісінің оларды сақтап қалуға ұмтылуында жатыр. Бұл жағдайда тараптар өздерінің ниеттерінің қайшылықты сипатын білуі керек. Бұдан басқа, олар қарама-қайшылыққа орын алдыра отырып, әдетте, қақтығыс әрекеттері арқылы бір тарап қарсы тарапқа зиян келтіруі мүмкін (материалдық, моральдық, физикалық) екендігін түсінеді.

Әлеуметтік жанжалдар кез-келген әлеуметтік жүйеде сөзсіз болып отыратын құбылыс, өйткені олар әлеуметтік дамудың қажетті шарты болып табылады. Класстарға, әлеуметтік жіктерге, топтарға және қауымдастықтарға бөліну арқылы қоғамның әлеуметтік құрылымы қақтығыстарға бейім болады және олардың қайнар көзі болып табылады.

Әлеуметтік дау-жанжалдың себебі - бұл әлеуметтік мәні бар мақсаттарға ұмтылған адамдар немесе топтар арасындағы қарама-қайшылық. Бұл себептерге мыналар жатады: әлеуметтік теңсіздік, адамдардың өзіншілдігі, қоғамдағы жеке тұлғалардың құндылықтарының сәйкес келмеуі, діни айырмашылықтар, адам психикасының жетілмегендігі және басқалары [2 с.155].

Әлеуметтік өзара әрекеттестіктің екі немесе одан да көп субъектілерінің соқтығысуы ретіндегі әлеуметтік дау-жанжал ұғымын қақтығыстық парадигманың әртүрлі бағыттарының өкілдері кеңінен түсіндіреді.

Мысалы, К.Маркстің таптық қоғамдағы көзқарасы бойынша, негізгі әлеуметтік дау-жанжал антагонистік таптық күрес түрінде көрінеді, оның шарықтау шегі - әлеуметтік төңкеріс.

Л.Козердің пікірінше, дау-жанжал әлеуметтік өзара әрекеттің бір түрі болып табылады, оның барысында «қарсыластар өздерінің қарсыластарын бейтараптандырады, зиян келтіреді немесе жояды. Бұл жағдайда мәртебе, билік пен ресурстарға қатысты құндылықтар мен талаптар үшін күрес жүреді».

Р.Дендорфтың түсіндіруінде әлеуметтік дау-жанжал белгілі бір талас тудыратын топтар арасындағы қақтығыстардың қарқынды түрлерінде көрініс табады, мұнда таптық күрес - бұл конфронтацияның бір түрі [3 с.97].

Әлеуметтік дау-жанжал дегеніміз - бұл ашық қарама-қайшылық, әлеуметтік өзара әрекеттестіктің екі немесе одан да көп субъектілерінің (тараптарының) қақтығысы, ал мұның себептері бір-біріне сәйкес келмейтін қажеттіліктер, мүдделер мен құндылықтар.

Дау-жанжалдардың формасы – күш көрсету арқылы немесе зорлық-зомбылықсыз болуы көптеген факторларға, соның ішінде жанжалдарды күшпен шешудің нақты шарттары мен

мүмкіндіктері (тетіктері), қарама-қарсы жақтың субъектілері қандай мақсаттарды көздейтіні, қақтығысушы тараптар қандай өлшемдерді басшылыққа алатынына байланысты.

Дау-жанжалдардың қарама-қайшылығы мен себептері. Дау-жанжал субъективті-объективті қайшылықтарға негізделген. Алайда, кез-келген қарама-қайшылық жанжалға айналмайды. Қарама-қайшылықтың мазмұны дау-жанжал ұғымына қарағанда кеңірек. Әлеуметтік қайшылықтар - бұл әлеуметтік дамудың негізгі айқындаушы факторлары. Олар әлеуметтік қатынастардың барлық салаларына еніп, көп жағдайда дау-жанжалға айналмайды. Объективті қалыптасқан (мезгіл-мезгіл пайда болатын) қайшылықтар әлеуметтік дау-жанжалға айналуы үшін өзара әрекеттесу субъектілері қандай да бір қарама-қайшылық олардың өмірлік мақсаттары мен мүдделеріне қол жеткізуге кедергі болатындығын түсінуі қажет. К.Боулдингің пікірінше, әбден пісіп жетілген қарама-қайшылықтарды тараптар мүлде үйлесімді емес деп таныған кезде әлеуметтік дау-жанжал пайда болады және тараптардың әрқайсысы екінші тараптың көзқарасын жоққа шығаратын позицияны алуға тырысады. Сондықтан дау-жанжалға әкелетін қайшылықтар субъективті-объективті сипатқа ие болады [4 с.232].

Субъектілердің еркі мен тілегіне қарамастан қоғамда іс жүзінде шынайы бар қайшылықтар объективті болып саналады. Мысалы, еңбек пен капитал арасындағы қайшылықтар, басқарушылар мен бағынушылар арасындағы қайшылықтар, егде адамдар мен жастар арасындағы қайшылықтар және т.б.

Объективті қалыптасқан (пайда болған) қарама-қайшылықтардан басқа, жанжал үшін нақты себептер болмаған кезде субъектінің ойында белгілі бір жағдай дау-жанжалды деп саналуы мүмкін. Бұл жағдайда субъективті-субъективті қайшылықтар туралы айтуға болады. Жанжал туғызатын қайшылықты сәт шынымен туындап, бірақ субъект дау-жанжалға жеткілікті себеп жоқ деп санайтын жағдайлар болады.

Қарама-қайшылық ұзақ уақытқа созылуы және дау-жанжалға айналмауы да мүмкін. Сондықтан дау-жанжалдың негізінде тек үйлеспейтін мүдделер, қажеттіліктер мен құндылықтар туындататын қарама-қайшылықтар жатқанын есте ұстаған жөн. Мұндай қарама-қайшылықтар, әдетте, тараптардың ашық күресін тудырады.

Жанжалдың себептері әртүрлі мәселелер болуы мүмкін, мысалы, материалдық ресурстарға қатысты қақтығыстар, құндылықтар мен ең маңызды көзқарастар туралы ойлар, билік, әлеуметтік құрылымдағы рөлдік-айырмашылықтар мәселесі, жеке психологиялық (эмоционалдық жағынан) айырмашылықтар тұрғысы және т.б. Осылайша, дау-жанжалдар адам өмірінің барлық салаларын, әлеуметтік қатынастардың, әлеуметтік өзара әрекеттестіктің барлық жиынтығын қамтиды. Дау-жанжал - бұл әлеуметтік өзара әрекеттестіктің бір түрі, оның субъектілері мен қатысушылары жеке тұлғалар, ірі және кіші әлеуметтік топтар мен ұйымдар болып табылады. Алайда, жанжалдық өзара әрекеттесу тараптар арасындағы шиеленісті, яғни субъектілердің бір-біріне қарсы бағытталған әрекеттерін тудырады.

Әлеуметтік жанжалдың құрылымы жеңілдетілген түрде мына элементтерден тұрады:

объектіден - субъектілердің соқтығысуының нақты себебінен;

кез-келген объект үшін жанжалдасқан екі немесе одан да көп субъектілерден;

оқиғадан - ашық қақтығыстың басталуының нақты себебінен.

Жанжал алдында жанжал тудыратын қақтығысты оқиға болады. Бұл объект үшін субъектілер арасында туындайтын қайшылықтар [5 с.90].

Әлеуметтік шиеленістің өсуінің әсерінен шиеленісті жағдай біртіндеп ашық әлеуметтік дау-жанжалға айналады. Бірақ шиеленістің өзі ұзақ уақыт өмір сүруі және жанжалға айналмауы да мүмкін. Дау-жанжал туындауы үшін қақтығыстың басталуының ресми себебі болатын оқыс оқиға қажет.

Алайда, нақты қақтығыс күрделі құрылымға ие. Мысалы, оған тікелей қарама-қарсылық жағындағы субъектілерден басқа да қатысушылар (тікелей және жанама), жақтаушылар, жанашырлар, қоздырғыштар, делдалдар, арбитрлар және т.б. болады. Дау-жанжалға қатысушылардың әрқайсысының өзіндік сапалық және сандық сипаттамалары бар. Нысанның да өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін. Сонымен қатар, нақты жанжал оған әсер ететін белгілі бір әлеуметтік және физикалық ортада дамиды.

Әлеуметтік дау-жанжалдың мәні. Әлеуметтік дау-жанжал туралы әлеуметтанулық заманауи түсініктің алғаш рет неміс әлеуметтанушысы Г.Зиммель негізін салған. «Әлеуметтік қақтығыс» еңбегінде ол қоғамның даму процесі мәдени формалар ескірген, бұзылған және жаңалары пайда болған кезде әлеуметтік жанжал арқылы өтетінін атап өтеді. Бүгінгі таңда әлеуметтанудың бір саласы - конфликтология әлеуметтік қақтығыстарды реттеудің теориясы мен практикасымен айналысады. Бұл бағыттың ең танымал өкілдері Р.Дарендорф, Л.Козер. С. Боулдингидр [6 с.108].

Неміс әлеуметтанушысы Р.Дарендорф қоғамның дау-жанжалдық моделінің теориясын жасады. Ғалымның пікірінше, кез-келген қоғамда әр сәтте мүдделер қақтығысына негізделген әлеуметтік дау-жанжалдар туындауы мүмкін. Дарендорф қақтығыстарды жаңашылдық көзі ретінде қоғамның үздіксіз дамуына ықпал ететін қоғамдық өмірдің ажырамас элементі ретінде қарастырады. Негізгі міндет - оларды басқаруды үйрену.

Американдық әлеуметтанушы Л. Козер позитивті-функционалды дау-жанжал теориясын жасады. Әлеуметтік дау-жанжал деп ол құндылықтар мен белгілі бір мәртебеге, билікке және ресурстарға ұмтылысты, қарсыластардың мақсаттары қарсыластарын залалсыздандыру, зақымдау немесе жою үшін күресті түсінді.

Бұл теорияға сәйкес, әр қоғамда сөзсіз болатын және адамдардың табиғи әлеуметтік наразылығын тудыратын әлеуметтік теңсіздік көбіне әлеуметтік дау-жанжалдарға әкеледі. Л. Козер қақтығыстардың жағымды функцияларын олардың қоғамның жаңаруына ықпал ететіндігінен және әлеуметтік-экономикалық прогресті ынталандыруынан көреді.

Қақтығыстың жалпы теориясы американдық әлеуметтанушы С.Боулдингке тиесілі. Оның түсінуіндегі дау-жанжал дегеніміз, бұл тараптар өздерінің ұстанымдарының сәйкес еместігін түсінетін және сонымен бірге қарсыласынан озып, оны жеңуге тырысатын жағдай. Қазіргі қоғамда, Боулдингтің пікірінше, қақтығыстар болмауы мүмкін емес, сондықтан оларды бақылау және басқару керек.

Дау-жанжалдың негізгі белгілері:

Қарсы тараптар жанжалды деп қабылдайтын жағдайдың болуы;

Қарама-қайшылықты мақсаттардың, қажеттіліктердің, мүдделер мен оларға қол жеткізудің әдістері бар тараптардың болуы;

Жанжал тудыратын тараптардың өзара әрекеттесуі;

Жанжалдық өзара әрекеттесудің нәтижелері;

Қысым жасау немесе тіпті күш қолдану.

Әлеуметтік қақтығыстарды әлеуметтанулық талдау үшін негізгі оларды негізгі типтерге бөлу үлкен мәнге ие. Дау-жанжалдардың мынадай түрлері бар:

1. жанжалдық іс-қимылға қатысушылар саны бойынша:

- тұлғашылық - адамның өміріндегі қандай да бір жағдайларға қанағаттанбау жағдайы, ол бір-біріне қайшылықты қажеттіліктер мен мүдделердің болуымен байланысты ұмтылыстардан туындайтын аффектілі күй;

- тұлғааралық - бір немесе бірнеше топтың екі немесе одан да көп мүшелерінің арасындағы келіспеушілік;

- топаралық - бір-біріне сәйкес келмейтін мақсаттарға ұмтылатын және өздерінің іс-әрекеттері арқылы бір-біріне кедергі келтіретін әлеуметтік топтар арасында пайда болады;

2. жанжалдық өзара әрекеттің бағыты бойынша:

- көлденең - бір-біріне бағынбайтын адамдар арасында;

- тік - бір-біріне бағынатын адамдар арасында;

- аралас - екеуі де болатын жағдай. Ең көп таралған тік және аралас қақтығыстар, олар барлық дау-жанжалдың шамамен 70-80 %-ын құрайды;

3. пайда болу көзі бойынша:

- объективті шартталған - объективті себептерден туындаған, оларды объективті жағдайды өзгерту арқылы ғана жоюға болатын;

- субъективті шартталған - жанжалға түскен адамдардың жеке ерекшеліктерімен, сондай-ақ олардың тілектерін, ұмтылыстарын, мүдделерін қанағаттандыруда кедергі келтіретін жағдайлармен байланысты;

4. өз қызметі бойынша:

- шығармашылық (интегративті) - жаңа құрылымдарды, саясатты, көшбасшылықты жаңартуға, енгізуге ықпал ететін;

- деструктивті (ыдырататын) - әлеуметтік жүйелерді тұрақсыздандырушы;

5. ұзақтығы бойынша:

- қысқа мерзімді – тез түсінілетін әрі мойындалатын өзара түсінбеушіліктен немесе тараптардың қателіктерінен туындаған;

- ұзаққа созылған - терең моральдық және психологиялық жаракаттармен немесе объективті қиындықтармен байланысты. Жанжалдың ұзақтығы қайшылықтың пәніне, жанжалдасқан адамдардың мінездеріне де байланысты;

6. ішкі мазмұны бойынша:

- рационалды - ақылға қонымды ауқымды, іскерлік бәсекелестік, ресурстарды қайта бөлу салаларын қамтиды;

- эмоционалды - қатысушылар жеке басқа деген өзара ұнатпаушылық негізінде әрекет етеді;

7. Шешу әдістері мен құралдары бойынша жанжалдар бейбіт және қарулы болып та бөлінеді.

8. жанжал тудырған мәселелердің мазмұнын есепке алсақ жанжалдардың экономикалық, саяси, тұрмыстық-отбасылық, өндірістік, рухани, моральдық, құқықтық, экологиялық, идеологиялық және т.б. түрлері бар [7 с.98].

Жанжалдың барысын талдау оның негізгі үш кезеңіне сәйкес жүзеге асырылады: жанжалға дейінгі жағдай, жанжалдың өзі және оны шешу сатысы.

Жанжалға дейінгі жағдай - бұл қақтығысушы тараптар өздерінің ресурстарын, күштерін бағалайтын және қарсы топтарға бірігетін кезең. Дәл осы кезеңде тараптардың әрқайсысы өзінің мінез-құлық стратегиясын қалыптастырады және қарсыласқа ықпал ету тәсілін таңдайды.

Жанжалдың өзі қақтығыстың белсенді бөлігі болып табылады, ол оқиғаның болуымен сипатталады, яғни, қарсыластың командасын өзгертуге бағытталған әлеуметтік әрекеттер. Әрекеттердің екі түрі бар:

бәсекелестердің ашық түрдегі әрекеттері (ауызша пікірталас, физикалық әсер, экономикалық санкциялар және т.б.);

қарсыластардың жасырын әрекеттері (алдау, қарсыласты шатастыру, оған қолайсыз жағдай тудыру ниетімен байланысты) [8 с.155].

Жасырын ішкі қақтығыс кезіндегі іс-әрекеттің негізгі бағыты рефлексивті басқару болып табылады, яғни, өзіне пайдалы болғандықтан алдамшы қозғалыстар арқылы қарсыластардың біреуі басқа адамды өзіне тиімді тұрғыда әрекет етуге мәжбүрлейді.

Жанжалды шешу тек жанжалды жағдайды тоқтату арқылы ғана емес, дауға әкелген оқиғаны толығымен жою арқылы ғана мүмкін. Жанжалдың шешімі тараптардың ресурстарының таусылуы немесе үшінші тараптың араласуы нәтижесінде пайда болуы мүмкін, үшінші жақ тараптардың біреуіне артықшылық жасайды және сайып келгенде жанжал бір қарсыластың жеңілуі нәтижесінде тоқтатылады.

Жанжалды сәтті шешу үшін келесі шарттар қажет:

- жанжал себептерін уақтылы анықтау;

- қақтығысушы тараптардың себептері, қарама-қайшылықтары, мүдделері, мақсаттары сынды жанжалдың іскерлік аймағын анықтау;

- тараптардың қарама-қайшылықтарды жеңуге деген өзара ұмтылысы;

- жанжалды жеңудің жолдарын бірлесіп іздеу.

Жанжалдарды шешудің әдістері:

жанжалдың алдын алу - физикалық немесе психологиялық тұрғыдан жанжалдасуды тоқтату, бірақ бұл жағдайда жанжал жойылмайды, себебі оны туғызған себеп сол күйі қалады;

- келіссөздер - зорлық-зомбылықты болдырмауға, өзара түсіністікке қол жеткізуге және ынтымақтастыққа жол табуға мүмкіндік береді;

- делдалдарды қолдану - татуластыру рәсімі. Ұйым және жеке тұлға бола алатын тәжірибелі делдал оның қатысуынсыз мүмкін емес жерде жанжалды тез арада шешуге көмектеседі;

- кейінге қалдыру - позицияны беру, бірақ бұл уақытша ғана, өйткені қайта күш жтнақтаған соң белгілі бір тарап жоғалғанқандарын қайтарып алуға тырысады;

- төрелік ету, арбитраж - бұл заңдар мен құқық нормаларын қатаң басшылыққа алатын әдіс [9].

Әлеуметтік дау-жанжалдың салдары мыналар болуы мүмкін:

1. оң, жағымды: жинақталған қайшылықтарды шешу, әлеуметтік өзгеру процесін ынталандыру, қайшылықты топтардың өзара жақындасуы, әрбір қарсылас лагерьлердің бірлігін нығайту.

2. теріс: шиеленіс, тұрақсыздандыру, ыдырау.

Жанжалдарды шешу:

аяқталған - жанжал толығымен аяқталады;

ішінара - жанжал сыртқы формасын өзгертеді, бірақ мотивация сақталады.

Әрине, өмір адам үшін тудыратын түрлі жанжал жағдайлардың барлығының алдын алып, болжау қиын. Сондықтан қақтығыстарды шешуде көп кездерде сол жердегі нақты жағдайға, сондай-ақ жанжал тараптарының жеке психологиялық ерекшеліктеріне байланысты шешім қабылдануы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Malesevic, Sinisa. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
2. Соколов С.В. *Социальная конфликтология: Учеб. пособие для вузов*. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 327 с.
3. Дружинин В. В., Конторов Д. С., Конторов М. Д. *Введение в теорию конфликта*. – М.: Радио и Связь, 2001. – 188 с.
4. Зайцев А.К. *Социальный конфликт* Изд. 2-е. М.: Academia, 2001. — 464 с.

5. Давыдов С.А. Социология. Конспект лекций. М.: 2008. - 160 с.
6. Зборовский Г. Е. Общая социология: Учебник. – М.: Гардарики, 2004. – 215 с.
7. Томпсон Д. Л., Пристли Д. Социология: Вводный курс / Пер. с англ. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Львов: «Инициатива», 1998. – 312 с.
8. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта.// Социологические исследования. 1994, №5. – С 91-97.
9. Волков Ю. Г., Мостовая И. В. Социология: Учебник для вузов / Под ред. проф. В. И. Добренькова. – М.: Гардарики, 2000. – 307 с.

References:

1. Malesevic, Sinisa. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
2. Sokolov S.V. *Social'naya konfliktologiya: Ucheb. posobie dlya vuzov*. – М.: YUNITI-DANA, 2001. - 327 s.
3. Druzhinin V. V., Kontorov D. S., Kontorov M. D. *Vvedenie v teoriyu konflikta*. – М.: Radio i Svyaz, 2001. – 188 s.
4. Zajcev A.K. *Social'nyj konflikt* Izd. 2-e. М.: Academia, 2001. — 464 s.
5. Davydov S.A. *Sociologiya. Konspekt lekcij*. М.: 2008. - 160 s.
6. Zborovskij G. E. *Obshchaya sociologiya: Uchebnik*. – М.: Gardariki, 2004. – 215 с.
7. *Tompson D. L., Pristli D. Sociologiya: Vvodnyj kurs / Per. s angl.* – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Lvov: «Инициатива», 1998. – 312 с.
8. *Darendorf R. Elementy teorii social'nogo konflikta.*// *Sociologicheskie issledovaniya*. 1994, №5. – S 91-97.
9. *Volkov YU. G., Mostovaya I. V. Sociologiya: Uchebnik dlya vuzov / Pod red. prof. V. I. Dobren'kova.* – М.: Gardariki, 2000. – 307 с.